

Michálková, Věra

[Logar, Tine. Slovenska narečja]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1977-1978, vol. 26-27, iss. A25-26, pp. 186-188

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100571>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

že SSKJ již nyní můžeme hodnotit jako úctyhodné, příkladné dílo moderní slovenské lexikografie. Přáli bychom si jen, aby další svazky vyšly v době co nejkratší.

Mirek Čejka

Tine Logar: Slovenska narečja, Besedila, Ljubljana 1975 (vyšlo 1976), 118 str.

Od prvních poválečných let se datuje ve všech slovanských zemích zvýšené úsilí o prohloubenější a detailnější studium místních nářečí jednotlivých slovanských jazyků. Jedním z cílů těchto široce založených prací je příprava Slovanského jazykového atlasu (SJA). Paralelně s tímto neobyčejně velkým, kolektivním a v řadě etap postupně plněným úkolem jsou i práce věnované jak všestranné analýze některých menších nářečních jednotek a celků, tak i díla sledující jeden jev, popřípadě menší soubor jevů v širších souvislostech a na větších plochách. Vedle uvedených prací pak vycházejí samostatné soubory autentických textů (do různé míry komentovaných), které obsahují materiály rozmanitých nářečí v podobě, jak byly zachyceny v terénu u autochtonních mluvčích.

Člen pracovního kolektivu SJA profesor lublaňské univerzity T. Logar v této podobě vydal svou knihu Slovenska narečja s podtitulem Besedila (Texty). Jeho práce má tři části: úvodní studii, soubor autentických ukázek textů a rozsáhlý komentář k ukázkám s mapou. V úvodu představuje autor současnou slovinštinu jako výsledek tisíciletého historického vývoje jazyka v neobyčejně složitých geografických, společenských a později i politických a církevně správních podmínkách. V postupném osidlování Slovinska dvěma hlavními proudy, ze severu přes Karpaty a od jihovýchodu od Sávy a Drávy, spatřuje jeden z kořenů dnešní velké nářeční členitosti, která se do jisté míry obrátila již v jazyce 12.—13. století. Druhý z těchto kořenů pak vidí v jazykových inovacích, jejichž ohniskem byly oblasti dnešního území srbocharvátského a které se šířily hlavně do slovinských oblastí podél dnešní zemské hranice. Vysoké hory jako nesnadno překročitelná přírodní překážka podpořily značnou izolaci obyvatel jednotlivých alpských údolí od okolního světa i od sebe navzájem a mnohdy působily jako katalyzátor při konstituování jednotlivých nářečních skupin.

Při klasifikaci slovinských nářečí jako celku vychází L. ze staršího rozdělení F. Ramovše (v jeho Dialektech, Ljubljana 1936), který členil slovinský národní jazyk na sedm tzv. dialektických bází, tj. nářečních skupin, a více než čtyřicet nářečí a výraznějších nářečních typů. L. přitom přesvědčivě ukazuje, jak jsou dnešní hranice mezi jednotlivými nářečními skupinami a nářečímí většinou ostré; např. mezi gorenskými a rovtarskými nářečímí nebo mezi dialekty v horní Šávské dolině neexistují přechodné pásy. Upozorňuje také na vlivy sousedních neslovanských (něm., ital. aj.) obyvatel a jejich řeči na některé slovinské dialekty i na stopy, které v domácí řeči zanechaly jak turecké vpády, tak i skupiny jiných jižních slovanských obyvatel, kteří před Turky přehali a zčásti se mísili s domácími useláky. Připomíná i podíl vlivu předslovanské populace na území dnešního Slovinska, tj. podíl vlivu Keltů a Ilýrů.

Základem dnešní diferenciace slovinských dialektů jsou především rozdíly v krátkém a dlouhém vokalizmu. O reálné možnosti členit slovinská nářečí už i na tomto základě přesvědčují fakt, že se např. počet dlouhých vokalických fonémů pohybuje od tří do šestnácti samohlásek (s různou intonací) v jednotlivých nářečních typech, počítaje v to i nosovky (v nejsevernějším, podjanském nářečí při rakouské hranici) a řady diftongů různých kvalit (např. *ia*, *ie*, *ei*, *aj*, *yä* atd.) v řadě dalších nářečí. Ještě bohatěji se diferencují slovinské dialekty na základě krátkých samohlásek. Tato diferenciace je pozdější a souvisí s redukcí krátkých vokálů uskutečněnou v různých nářečích v nestejně míře a nestejným způsobem. Rozdíly v krátkém vokalizmu se počínají objevovat v 15. století, plně se však projevují až v průběhu 17. a 18. století. K velmi starým nářečním rozdílům ve slovinštině, zčásti vznikajícím už od 11. století, patří proměnlivé místo přízvuku ve slově v jednotlivých místních dialektech (např. *žena*, *noga* — *žéna*, *nóga*). Přesuny místa přízvuku ve slově se uskutečňovaly jakoby ve vlnách, v různých dobách a na různých teritoriích. Kromě nich se rovněž projevil různé stupně morfolo-gizace přízvuku jakožto výsledky přízvuku užívaného nezřídka analogicky ve všech tvarech nebo alespoň ve většině tvarů jistého slova (např. *žéna*, *žené*, *žéni*, *ženó*; *žéna*, *žéne*, *žéni*, *žéno*). Vedle těchto změn přízvuku probíhaly dále komplikované přesuny v intonaci a kvantitě, které rovněž způsobily spolu s jinými jevy výrazné vzájemné odlišení jednotlivých nářečí. Z rozdílů v konsonantickém systému ve slovinských nářečích sluší připomenout především rozdílné střidnice za psl. *n'*, *l'* a *l'* v různých oblastech

(srov. *koňa, kona, koja, koja, kojna*) a dále rozvoj různě realizované druhé palatizace velár *k, g, ch* před předními vokály (srov. *k, g, ch* > buď *č, ž, š: roče, noje, oreše*, nebo > *t' / c', ž, x' / s'*, event. > *ik, iy, žx* anebo *qi, ž, xi*). Z dalších nápadnějších diferencí jsou časté: různá výslovnost *l* před zadními vokály (*lopáta, wopáta, vopáta, lopáta*), různé reflexy za psl. *u* (srovn. *woda, vem; bídus* aspirovaným *b* / < *vidim, woda*), změna *j* > *d'* > *ž* (*žábuko, džábuko, žábuko*), změna koncového *m* > *n* (*vém > vén*) aj.

Morfologickým rozdílem mezi jednotlivými slovnickými dialekty věnuje autor v porovnání s diferencemi hláskoslovnými podstatně méně pozornosti a připomíná jen některé z nich. Upozorňuje na tzv. maskulinizaci, popřípadě feminizaci některých neuter (podmíněnou zčásti fonetickými, zčásti morfologickými důvody, srov. *ži:to* > *žita*) a zmiňuje se o tom, že některé jižní a jihovýchodní dialekty ztratily pod vlivem sousedních nářečí srbocharvátských duál. V porovnání se spisovnou slovinštinou dochází v jejich nespisovných útvarech obdobně jako v jiných slovanských jazycích k unifikaci plurálních koncovek (srov. *-am, -ach, -ami, -em, -ech, -emi; -im, -ich, -imi*), kdežto zakončení slovesných infinitivů je naopak různé (*nositi, nosti, nösiti*). Staré imperfektum a aorist většinou zanikly už v 15. století; zachovalo si je pouze jediné nářečí (rezijanské), ale i tu se zčásti stalo imperfektum vyjadřovacím prostředkem modu. — Rozdílů v slovní zásobě, slovtvorně a syntaxi ve slovanských nářečích L. v úvodní studii své knížky jen konstatuje, nezabývá se však jimi. Škoda že autor nepřipojil ke svým plodným instruktivním výkladům hláskoslovným také osvětlení alespoň některých výraznějších jevů z těchto zmíněných oblastí, zvláště když ukázky textů nejeden z těchto jevů pěkně ilustrují. Čtenář by tak získal o dnešním stavu slovanských nářečí plastičtější a přesvědčivější obraz; všestrannější analýza textů by přinesla větší užitek.

Druhá část práce obsahuje ukázky mluvených nářečních projevů přepsaných většinou z magnetofonových záznamů, které zčásti pořídil autor úvodní studie a závěrečných komentářů k otisklým textům sám, zčásti je v první pracovní fázi (před tištěnou podobou) připravilo téměř padesát studentů jeho dialektologického semináře. Texty souboru jsou uspořádány podle jednotlivých nářečních oblastí; prostorovou orientaci a snadnější zaměpisnou projekci některých jazykových jevů usnadňuje čtenáři připojená mapa s číselným označením lokalit, v nichž byly pořízeny texty jednotlivých nářečních typů. Ukázky textů jsou uvedeny pouze pořadovým číslem (shodným s číslem na mapě) a jménem obce, z níž pocházejí. Čtenář by však uvítal, kdyby se dověděl i některé údaje další, např. věk a zaměstnání mluvčího, rok pořízení nahrávky apod., a kdyby byly k textům dodány pracovní (spisovné) nadpisy. Užitečná by byla i poznámka o tón, jakým způsobem a za jakých okolností byl materiál získáván. — Jednotlivé ukázky obsahují převážně různé příběhy a příhody, vzpomínky a pověsti, rozmanité skázky a folklórní slovesné formy, tedy naprosto většinou útvary narativního charakteru, velmi často vysoké formální i vyjadřovací úrovně. Je možno jen litovat, že v ukázkách nejsou také výňatky autentických dialogů, zvláště když v narativních textech mluvčí pro větší dramatickosti reprodukováného příběhu nezfídka sám stylizuje simulované dialogy, a to ve velmi pěkné formě, živě, nejednou i s uvozovacími výpověďmi (srov. ukázky z obcí Subid, Št. Jakob v Rožu aj.).

Třetí a poslední část díla, o němž referujeme, obsahuje kromě zmíněné už mapky úvodní kapitolku věnovanou formální stránce zápisu (přepisu). Autor v ní probírá jednotlivé grafémy, jichž užil (některé zásahy přejal z instrukce pro přepis materiálu pro připravovaný ŠJA), a poznamenává, že se v některých případech odchyluje od obvyklého fonetického zapisování starších badatelů, např. vzpomenuťého už F. Ramovše a některých povělečných slovanských nářečních děl a rozprav. Po seznamu zapisovatelů ukázek následují poměrně detailní komentáře k jednotlivým nářečním skupinám, popřípadě nářečním typům reprezentovaným ve střední části knihy ukázkami textů z příslušných lokalit. Komentáře obsahují především podrobnější mluvnické charakteristiky jednotlivých nářečních skupin a nářečí, vybudované převážně na stavu současného hláskového systému. Dále zahrnují vysvětlivky k některým méně průhledným nářečním i jinak nespisovným, např. přejatým realizacím v autentických ukázkách, a to jak vysvětlivky lexikální, ojediněle i frazeologické, tak i mluvnické, obojí v podobě spisovných ekvivalentů.

Jako celek je Logarova kniha vzornou ukázkou nářeční monografie, jejíž těžiště je v souboru pečlivě shromážděných, vhodně vybraných, dobře analyzovaných i přiměřeně komentovaných ukázek autentických textů pořízených v terénu u autochtonních mluvčích. Je cenným příspěvkem a obohacením sbírky obdobných materiálů

z jiných slovanských jazyků. Dosvědčuje hluboké a podrobné autorovy znalosti současné jazykové situace v slovinském terénu a je reálným příslibem rozsáhlejší, syntetické studie o slovinských dialektch.

Věra Michálková

Claus Jürgen Hutterer: Die germanischen Sprachen. Ihre Geschichte in Grundzügen. Akadémiai Kiadó, Budapest 1975, 543 S.

Das hier anzuzeigende Buch ist vom Verfasser als Studienbuch für angehende Germanisten und als handliches Nachschlagewerk bezeichnet worden. Diesem Zweck entspricht sowohl die Auswahl der behandelten Problemkreise und deren Exemplifikation als auch die Methodologie, und lediglich unter diesen Gesichtspunkten sollte man die Leistung des Verf. beurteilen. Methodologisch wird nämlich so verfahren, daß „an Hand synchron-abstrakter Querschnitte aus den entscheidenden Entwicklungsphasen der germanischen Einzelsprachen feste Anhaltspunkte“ gewonnen wurden, „um historisch-vergleichende Methode mit der historischen Sprachtypologie verbinden zu können“ (S. V). Gleich anfangs muß gesagt werden, daß die vorliegende Arbeit die in der Einleitung gestellten sprachtheoretischen, methodologischen und pädagogischen Ziele erfüllt hat.

Der Stoff dieses Buches ist in fünf Hauptkapitel eingeteilt. Das erste Kap. beschäftigt sich mit der typologischen und genealogischen Klassifizierung der Sprachen, mit den wichtigsten Theorien über die Entstehung der idg. Sprachen; ferner werden die Probleme der idg. Urheimat sowie die territoriale Gliederung dieser Sprachen kurz dargelegt und anschaulich erläutert. Im zweiten Teil dieses Kapitels folgt eine knappe Darstellung der idg. Grundsprache (die als Beziehungsbasis verwendet wird, da man mit ihrer Hilfe die idg. Einzelsprachen aufeinander abstimmen kann), und zwar des Lautsystems — in diesem Zusammenhang wird auch kurz auf die Möglichkeiten und Grenzen der Laryngaltheorie bei der Erschließung des Systems der idg. Grundsprache eingegangen — des grammatischen Baus sowie der Syntax.

Das zweite Kapitel ist der germanischen Grundsprache und den Stammesdialekten gewidmet. Neben den Fragen der Urheimat der Germanen werden — ähnlich wie beim Indogermanischen — die charakteristischen Züge des phonologischen Systems, der grammatisch-morphologischen Struktur sowie einige Charakteristika des germanischen Satzbaus und des Wortschatzes behandelt. Es werden ferner die einzelnen Klassifizierungsversuche der germanischen Stämme (S. 68 f.) durchgenommen. Neben der Klassifizierung von Tacitus werden der umfängliche Versuch „der urdeutschen Einheit“ von K. Müllenhoff erwähnt sowie die allgemein anerkannten und auf Grund neuerer Forschungsergebnisse formulierten Ansichten von Fr. Maurer, E. Schwarz und V. Schirmunski. Das Ziel und die eigentliche Ausrichtung des vorliegenden Buches haben es vielleicht nicht erlaubt, auch noch andere, von den bereits erwähnten Klassifizierungen abweichende Ansichten zu behandeln, z. B. die von H. Kuhn, der unter anderem das Ostgermanische (abweichend vom E. Schwarz u. Fr. Maurer) nicht als ursprünglichen Teil des Nordgermanischen auffaßt. Wörtlich sagt er darüber: „Das Ostgermanische ist nicht ein Zweig (oder ein Bruder) des Nordischen, sondern viel eher ein früher Seitenschöß des Gesamtgermanischen, das sich dann später in Nord- und Westgermanisch geteilt hat“ (H. Kuhn, *Kleine Schriften*, I. Bd. Berlin 1966. S. 260). Im Rahmen der Versuche, die Begriffe „Urgermanisch“ und „Gemeingermanisch“ zu charakterisieren und abzugrenzen, ist zweifelsohne die Ansicht von E. A. Makajev von wichtiger Bedeutung; sie müßte sich aber außer in der Phonologie auch noch in anderen Sprachebenen manifestieren.

Im III. Kap. (S. 77—133) unternimmt der Verf. den Versuch, die Kultur der Germanen wenigstens in groben Zügen darzustellen. Es ist ein gelungenes Kapitel, und zwar deshalb, weil hier aus dem umfangreichen Material des Wichtigste und Zutreffendste geboten wird (germ. Altertumskunde, Religion, Runenschrift, Dichtung, Namenkunde usw.).

Im IV. Kapitel, dem Hauptkapitel der Arbeit, werden alle germanischen Sprachen im Hinblick auf die Grammatik und den Wortschatz charakterisiert. In jedem Abschnitt wird so verfahren, daß nach einer knappen, jedoch einleuchtenden Information über die Geschichte und Quellen der jeweiligen Einzelsprache die wichtigsten lautlichen und morphologischen Charakteristika sowie die typischen Züge des Wortschatzes mit anschließender Textprobe dargestellt werden. Im Rahmen des Südgermanischen werden